

CAPUT XXXV.

Conclusio de diebus Geneseos.

LVI. Dns ergo ille, quem Deus primitus fecit, si spiritalis rationalisque creatura est, id est, Angelorum supercoelestium atque Virtutum, presentatus est omnibus operibus Dei hoc ordine presentiae, quo ordine scientiae, qua et in Verbo Dei facienda prænosceret, et in creatura facta cognosceret, non per intervallorum temporalium moras, sed prius et posterius habens in connexione creaturarum, in efficacia vero Creatoris omnia simul. Sic enim fecit quae futura essent, ut non temporaliter faceret temporalia, sed ab eo facta currerent tempora. Ac per hoc isti dies septem, quos lux corporis coelestis circumeundo explicat, atque replicat, secundum quamdam umbram significationis admonent nos querere illos dies in quibus lux creata spiritalis omnibus operibus Dei per senariam numeri perfectionem praesentari poterit; atque inde septimam requiem Dei mane habere, et vesperam non habere; ut non sit hoc Deo requiescere in die septimo, tanquam ipso die septimo egerit ad requiem suam; sed quod in conspectu Angelorum suorum requieverit ab omnibus operibus suis, quae fecit, non utique nisi in se ipso, qui factus non est; id est, ut creatura ejus angelica, quae cognoscendis omnibus operibus ejus in ipso et in illis, tanquam dies cum vespera praesentata est, nihil post omnia valde bona opera ejus melius cognosceret, quam illum ab omnibus in se ipso requiescere, nullo eorum egentem quo sit beator.

LIBER V.

CAPUT I.

Sex vel septem Genesis dies unius diei repetitione numerari potuisse.

I. « Hic est liber creaturae caeli et terrae, cum factus est dies, fecit Deus caelum et terram, et omne viride agri, antequam esset super terram, et omne fenum agri, antequam exortum est. Non enim pluerat super terram Deus: et homo non erat qui operaretur terram. » Fons autem ascendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terrae. » Nunc certe firmior sit illa sententia, qua intelligitur unum diem fecisse Deum, unde jam illi sex vel septem dies unius hujus repetitione numerari poterint: quandoquidem aperius sancta Scriptura jam dicit, concludens quodam modo cuncta quae ab initio usque ad hunc locum dixerat, atque infert: « Hic est liber creaturae, vel facturae caeli et terrae, cum factus est dies. » Neque enim quisquam dicturus est caelum et terram hic ita commemorata, sicut dictum erat antequam conditus insinuaretur dies: « In principio fecit Deus caelum et terram. » Illud enim si eo modo intelligitur,

Gen. ii, 4-6. — Id. i, 1.

ut aliquid Deus fecerit sine die, prius quam faceret diem, qua ratione id possit accipi, suo loco dixi, quod dicendum putavi, nulli intercludens melius intelligendi licentiam. Nunc autem: « Hic est, inquit, liber creaturæ cœli et » terræ, cum factus est dies: » satis, ut opinor, ostendens non hic se ita commemorasse cœlum et terram, sicut in principio antequam fieret dies, cum tenebræ essent super abyssum, sed quomodo factum est cœlum et terra, cum factus est dies, id est, jam formatis atque distinctis partibus et generibus rerum, quibus universa creatura disposita atque composita reddit hanc speciem, quæ mundus vocatur.

II. Illud hic ergo cœlum commemoratum est, quod cum creasset Deus, firmamentum vocavit, cum omnibus quæ in illo sunt; et ea terra, quæ cum abysso inum obtinet locum, cum omnibus quæ in ea sunt. Sequitur enim et adjungit: « Fecit Deus cœlum et terram; » ut cœli et terræ nomine et præmisso antequam factum diem commemoraret, et repetitio commemorasset, non sinat suspicari, ita se nunc cœlum et terram nominasse, sicut in principio antequam esset creatus dies. Sic enim verba contextit: « Hic est liber creaturæ cœli et terræ, cum » factus est dies, fecit Deus cœlum et terram: » ut si quisquam velit sic intelligere quod superius positum est: « Liber creaturæ cœli et terræ, » quemadmodum dictum est: « In principio fecit Deus cœlum et terram, » prius quam conderet diem, quia prius et hic commemorata sunt cœlum et terra, et postea factus dies; corrigatur subsequentibus verbis: quia et post commemoratum factum diem rursus cœli et terræ nomen adjunctum est.

III. Quanquam et hoc quod positum est, « cum, » et sic adjunctum, « factus est dies, » cuius contentioso ex-

torquet alium esse intellectum non posse. Si enim ita esset interpositum, ut diceretur: « Hic est liber creaturæ cœli et terræ, factus est dies, fecit Deus cœlum et terram; » quisquam forte arbitretur librum creaturæ cœli et terræ sic appellatum, quomodo appellatum est in principio cœlum et terra, ante conditum diem; ac deinde subjunctum, « Factus est dies, » sicut ibi postea narratum est, quod Deus fecerit diem: inde continuo rursus dictum: « Fecit Deus cœlum et terram, » tanquam sic jam quemadmodum hæc facta sunt post conditum diem. Sed quia ita interpositum est ut diceretur, « Cum factus est dies; » sive hoc superioribus verbis connectas, ut sit una sententia: « Hic est liber creaturæ cœli et terræ, cum factus est dies; » sive inferioribus, ut item hoc modo sit plena sententia: « Cum factus est dies, fecit Deus cœlum » et terram; » procul dubio cogit eo modo se intelligi cœlum et terram commemorasse, quomodo facta sunt, cum factus est dies. Deinde cum dictum esset: « Fecit » Deus cœlum et terram; » additum est, « Et omne viride » agri: » quæ certe manifestum est tertio die facta. Unde liquidius apparet eundem illum esse unum diem quem fecit Deus, quo repetitio, factus est et secundus, et tertius, et cæteri usque ad septimum diem.

CAPUT II.

Viride agri cur additum.

IV. Cui autem nomine cœli et terræ, usitato more Scripturarum, hunc universam creaturam voluerit accipi, queri potest cur addiderit, » Et omne viride agri; » quod

mihî videtur ideo posuisse, ut significantius intimaret quem diem commendaverit, quod ait, « Cum factus est » dies. » Cito enim quisquam putaret hunc diem lucis corporeæ commendatum, quo circumeunte nobis vicissitudo diurni nocturnique temporis exhibetur. Sed cum creaturarum conditarum ordinem recolimus, et invenimus omne viride agri tertio die creatum, antequam sol fieret, qui quarto die factus est, cuius præsentia dies iste quotidianus usitatusque peragitur; quando audimus: « Cum factus est dies, fecit Deus cœlum et terram, et » omne viride agri, » admonemur de ipso die cogitare, quem sive corporalem nescio qua luce nobis incognita, sive spiritali in societate unitatis angelicæ, non tamen talem qualem hic novimus, intellectu vestigare conemur.

CAPUT III.

Ex narrationis ordine intelligitur omnia simul creata fuisse.

V. ILLUD etiam non ab re fuerit intueri, quod cum posset dicere: « Hic est liber creaturæ cœli et terræ, cum » fecit Deus cœlum et terram, » ut in cœlo et terra intelligeremus quidquid in eis est, sicut loqui divina Scriptura consuevit, ut nomine cœli et terræ sæpissime, interdum addito et maris, universam insinuet creaturam, aliquando adjuvens et dicens: « Et quæ sunt in eis: » ut quidquid horum diceret, ibi intelligeremus et diem, sive quem primus concedit, sive istum quem præsentia solis fecit:

¹ Psal. cxlv, 6.

non ita dixit, sed interposuit diem dicens: « Cum factus » est dies. » Nec ita locutus est ut diceret: « Hic est liber creaturæ dei et cœli et terræ; » tanquam hoc ordine, quo facta narrantur. Nec ita: « Hic est liber creaturæ cœli et terræ, cum factus est dies et cœlum et terra, cum fecit Deus cœlum et terram, et omne viride agri. » Nec ita: « Hic est liber creaturæ cœli et terræ, cum fecit Deus diem, et cœlum et terram, et omne viride agri: » hos enim magis locutionis modos loquendi consuetudo posebat. Sed ait: « Hic est liber creaturæ cœli et terræ, cum factus est dies, » fecit Deus cœlum et terram, et omne viride agri: » tanquam illud insinuans, cum factus est dies, tunc fecisse Deum cœlum et terram, et omne viride agri.

VI. Porro autem superior narratio factum diem primus indicat, eumque unum diem deputat, post quem secundum annumerat, quo factum est firmamentum; et tertium, quo species terræ marisque digestæ sunt, et lignum atque herbam terra produxit. An forte hoc illud est, quod in libro superiore moliebamur ostendere, simul Deum fecisse omnia; quandoquidem narrationis illa contextio, cum sex dierum ordine creata cuncta et consummata memorasset, nunc ad unum diem omnia rediguntur nomine cœli et terræ, etiam fruticum adjuncto genere? Nimirum propter quod supra dixi, ut si fortassis ex hac nostra consuetudine intelligeretur dies, corrigeretur lector, cum recoleret viride agri ante istum solem diem Deum dixisse ut terra produceret. Ita jam non ex alio Scripturæ sanctæ libro profertur testimonium quod omnia simul Deus creaverit¹, sed vicina testificatio paginæ consequentis ex hac re nos admonet, dicens: « Cum factus est dies, fecit Deus cœlum » et terram, et omne viride agri: » ut istum diem et

¹ Eccli. xviii, 1.

septies intelligas repetitum, ut fierent septem dies; et cum audis tunc facta omnia, cum factus est dies, illam senariam vel septenariam repetitionem sine intervallis morarum spatorumque temporalium factam; si possis, apprehendas; si nondum possis, hæc relinquis conspicienda valentibus: tu autem Scriptura non deserere infirmitatem tuam, et materno incessu tecum tardius ambulante proficias; quæ sic loquitur, ut altitudine superbos irideat, profunditate attentos terreat, veritate magnos pascat, affabilitate parvulos nutriet.

CAPUT IV.

Cur fœnum antequam exoriretur factum fuisse dicitur.

VII. Quid sibi ergo vult etiam quod sequitur: nam ita sermo contextitur: « Cum factus est dies, fecit Deus cœlum » et terram, et omne viride agri, antequam esset super » terram, et omne fœnum agri, antequam exortum est¹. » Quid est hoc? Nonne querendum est ubi ea fecerit, antequam essent super terram, et antequam exorta sunt? Quis enim non proclivius crederet tunc ea Deum fecisse, cum exorta sunt, non antequam exorta sunt, nisi admoneretur hoc divino eloquio ista Deum fecisse antequam exorirentur, ut si ubi facta sint, invenire non possit, credat tamen ante facta quam exorta, quisquis huic Scripturæ pie credit; impie quippe non credit.

VIII. Quid ergo dicemus? An quod nonnulli putaverunt in ipso Verbo Dei facta omnia, antequam exoriren-

¹ Gen. II, 4.

tur in terra? Sed si hoc modo facta sunt, non cum factus est dies, sed antequam fieret dies, facta sunt: aperte autem Scriptura dicit: » Cum factus est dies, fecit Deus cœlum et terram, et omne viride agri antequam esset super » terram, et omne fœnum antequam exoriretur. » Si ergo cum factus est dies, non utique antequam fieret dies: ac per hoc non in Verbo, quod Patri cœternum est antequam dies, antequam omnino aliquid fieret; sed cum factus est dies. Nam illa, quæ in Verbo Dei ante omnem creaturam sunt, non utique facta sunt: hæc autem facta sunt, cum factus est dies, sicut Scripturæ verba declarant: sed tamen antequam essent super terram, antequam exorirentur, quod de viribus et fœno agri dictum est.

IX. Ubi ergo? An in ipsa terra causaliter et rationaliter; sicut in seminibus jam sunt omnia, antequam evolant quodam modo, atque explicent incrementa et species suas per numeros temporum? Sed ista semina, quæ videmus, jam super terram sunt, jam exorta sunt: annon erant super terram, sed infra terram; et ideo antequam exorta sunt, facta sunt, quia tunc exorta sunt, cum semina germinarunt, et accessu incrementorum in auras eruperunt, quod per moras temporum nunc fieri videmus suo cuique generi distributas? Num ergo semina tunc facta sunt, cum factus est dies, et in ipsis erat omne viride agri, et omne fœnum, nondum ea specie qua sunt super terram jam exorta, sed ea vi qua sunt in rationibus seminum? Semina ergo primum terra produxit? Sed non ita Scriptura loquebatur, cum diceret: « Et produxit terra herbam » pabuli, vel herbam fœni, seminantem semen secundum genus, et secundum similitudinem; et lignum » fructuosum faciens fructum, cujus semen stum in se » secundum genus super terram. » His enim verbis magis apparet semina esse orta ex herbis et lignis; non autem

illa ex seminibus, sed ex terra: præsertim quia et ipsa verba Dei sic se habent. Non enim ait: « Germinent semina in terra herbam fœni, et lignum fructuosum; » sed ait: « Germinet terra herbam fœni seminantem semen; » ut semen ex herba, non herbam insinuaret ex semine. « Et » sic est factum, et produxit terra; » id est, prius sic est factum in cognitione illius diei, et produxit terra jam, ut hoc fieret etiam in ipsa creatura, quæ condita est.

X. Quomodo ergo antequam essent super terram, et antequam exorirentur; quasi aliud eis fuerit fieri cum coelo et terra, quando factus est dies ille inusitatus atque incognitus nobis, quem primum Deus fecit; aliud autem exoriri super terram, quod non fit nisi per hos dies, quos circuitus solis facit per temporum moras suo cuique generi accommodatas? Quod si ita est, diesque ille societas atque unitas super celestium Angelorum atque Virtutum est; procul dubio longe aliter nota est Angelis creatura Dei, aliter nobis: excepto quod eam in Verbo Dei noverunt, per quod facta sunt omnia, etiam in seipsa dico longe aliter notam eis esse quam nobis. Illis enim primordialiter, ut ita dicam, vel originaliter, sicut eam Deus primitus condidit, et post eam conditionem a suis operibus requievit, non condendo aliquid amplius: nobis autem secundum rerum antea conditarum administrationem, jam per ordines temporum, secundum quam Deus jam illis rebus per senariam perfectionem consummatis, usque modo operatur.

XI. Causaliter ergo tunc dictum est produxisse terram herbam et lignum, id est, producendi accepisse virtutem. In ea quippe jam tanquam in radicibus, ut ita dixerim, temporum facta erant, quæ per tempora futura erant. Nam utique postea plantavit Deus paradysum juxta Orientem, et eiecit ibi de terra omne lignum speciosum ad as-

pectum, et bonum ad escam: nec tamen dicendum est eum aliquid tunc addidisse creaturæ, quod ante non fecerat; quod velut illi perfectioni, qua omnia bona valde sexto die consummavit, post esset addendum: sed quia jam omnes naturæ fruticum atque lignorum in prima conditione factæ fuerant, a qua conditione Deus requievit, movens deinde administransque per temporales cursus illa ipsa quæ condidit, et a quibus conditis requievit, non solum tunc plantavit paradysum, sed etiam nunc omnia quæ nascuntur. Quis enim alius etiam nunc ista creat, nisi qui usque nunc operatur? Sed creat hæc modo ex iis quæ jam sunt: tunc autem ab illo, cum omnino nulla essent, creata sunt, cum factus est dies ille, qui etiam ipse omnino non erat, spiritalis videlicet atque intellectualis creatura.

CAPUT V.

Ordo creationis rerum per sex dies, non intervallis temporum, sed connexione causarum.

XII. FACTÆ itaque creaturæ motibus cœperunt currere tempora: unde ante creaturam frustra tempora requiruntur, quasi possint inveniri ante tempora tempora. Motus enim si nullus esset vel spiritalis vel corporalis creaturæ, quo per præsens præteritis futura succederent; nullum esset tempus omnino. Moveri autem creatura non utique posset si non esset. Potius ergo tempus a creatura, quam creatura cœpit a tempore, utrumque autem ex Deo. « Ex ipso enim, et per ipsum, et in ipso sunt om-

» nia! » Nec sic accipiatur quod dictum est, tempus a creatura cepit, quasi tempus creatura non sit; cum sit creaturæ motus ex alio in aliud, consequentibus rebus secundum ordinationem administrantis Dei cuncta quæ creavit. Quapropter cum primam conditionem creaturæ cogitamus, a quibus operibus suis Deus in die septimo requievit; nec illos dies sicut istos solares, nec ipsam operationem ita cogitare debemus, quemadmodum nunc aliquid Deus operatur in tempore: sed quemadmodum operatus est omnia simul, præstans eis etiam ordinem, non intervallis temporum: sed connexionem causarum, ut ea quæ simul facta sunt, senario quoque illius diei numero præsentato perficerentur.

XIII. Non itaque temporali, sed causali ordine prius facta est informis formabilisque materies, et spiritalis et corporalis, de qua fieret quod faciendum esset, cum et ipsa prius quam instituta est, non fuisset: nec instituta est nisi ab illo utique summo Deo et vero, ex quo sunt omnia; sive cœli et terræ nomine significata sit, quæ in principio fecit Deus ante unum illum diem quem condidit, propterea jam sic appellata, quia inde facta sunt cœlum et terra; sive nomine terræ invisibilis et incomposite atque abyssi tenebræ, ut jam in primo libro tractatum est.

XIV. In his vero, quæ jam ex informitate formata sunt, evidentiusque appellantur creata vel facta vel condita, primum factus est dies. Oportebat enim ut primatum creaturæ obtineret illa natura, quæ creaturam per Creatorem, non Creatorem per creaturam posset agnoscere. Secundum firmamentum unde corporeus incipit mundus. Tertio species maris et terræ, atque in terra potentialiter, ut ita di-

† Rom. xi, 36.

cam, natura herbarum atque lignorum. Sic enim terra ad Dei verbum ea produxit antequam exorta essent, accipiens omnes numeros eorum quos per tempora exeret secundum suum genus. Deinde posteaquam hæc velut habitatio rerum condita est, quarto die luminaria et sidera creata sunt, ut prius pars mundi superior, rebus quæ intra mundum moventur visibilibus ornaretur. Quinto aquarum natura, quia cœlo aërique conjungitur, produxit ad Dei verbum indigenas suos, omnia scilicet natailia et volatilia; et hæc potentialiter in numeris, qui per congruos temporum motus exerentur. Sexto terrestria similiter animalia, tanquam ex ultimo elemento mundi ultima; nihilominus potentialiter, quorum numeros tempus postea visibiliter explicaret.

XV. Hunc omnem ordinem creaturæ ordinatæ dies ille cognovit, et per hanc cognitionem sexies quodam modo præsentatus tanquam sex dies exhibuit, cum sit unus dies, ea quæ facta sunt, in Creatore primitus, et in ipsis consequenter agnoscens, nec in ipsis remanens, sed eorum etiam cognitionem posteriorem ad Dei referens dilectionem, vesperam et mane et meridiem in omnibus præbuit; non per moras temporum, sed propter ordinem conditorum. Postremo quietis sui Creatoris, qua in se requiescit ab omnibus operibus suis, notitiam representans, in qua non habet vesperam, benedici et sanctificari ob hoc meruit. Unde ipsum septenarium numerum sancto Spiritui quodam modo dedicatum, commendat Scriptura, et novit Ecclesia.

XVI. Hic est ergo liber creaturæ cœli et terræ, qua in principio fecit Deus cœlum et terram, secundum materiam quamdam, ut ita dicam, formabilitatem, quæ consequenter verbo ejus formanda fuerat, præcedens formationem suam, non tempore, sed origine. Nam utique cum

formaretur, primum factus est dies: cum factus est dies, fecit Deus cœlum et terram, et omne viride agri antequam esset super terram, et omne fœnum agri antequam exoriretur, sicut tractavimus; vel si quid liquidius et congruentius videri et dici potuit aut poterit.

CAPUT VI.

De versiculo 5 capitis II Geneseos, ubi sic legitur:

Non enim pluerat, etc. *An inde intelligendum omnia simul creata esse.*

XVII. Quod autem sequitur: « Non enim pluerat Deus » super terram, et homo non erat qui operaretur terram; » quo pertineat, et quid nobis insinuet, indagare difficile est. Tanquam, ideo antequam exortum est, fecit Deus fœnum agri, quia nondum pluerat super terram: si enim post pluviam fœnum fecisset, pluvia magis exortum quam factum ab eo videretur? Quid enim, quod post pluviam exoritur, ab alio fit nisi ab eodem Deo? Cur autem non erat homo qui operaretur terram? Nonne jam sexto die fecerat hominem, et septimo requieverat ab omnibus operibus suis? An hoc recapitulando commemorat, quoniam quando fecit Deus omne viride agri, et omne fœnum, nondum pluerat super terram, et nondum erat homo? Tertio quippe die fecit ista, hominem autem sexto. Sed cum fecit Deus omne viride atque omne fœnum agri antequam exortum est super terram, non solum homo non erat qui operaretur terram, sed nec ipsum fœnum erat super terram, quod utique ante dicit factum quam exortum. An ideo die tertio fecit Deus ista,

quia nondum erat homo qui operando terram faceret ea? Quasi vero tam multa ligna et tam multa genera herbarum, non sine ulla opera hominum nascentur ex terra?

XVIII. An ob hoc utrumque positum est, et quia nondum pluerat super terram, et quia nondum erat homo qui operaretur terram? Ubi enim opera humana non est, per pluviam ista nascuntur. Sunt etiam quædam quæ per pluviam non nascuntur, nisi humana opera accedat. Ideo nunc utrumque adiutorium necessarium est, ut cuncta nascantur: tunc autem utrumque deficit; ideo fecit Deus hæc potentia Verbi sui sine pluvia, sine opere humano. Nam etiam nunc ipse facit, sed jam per pluviam et per hominum manus; « Quamvis neque qui plantat sit aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus! »

XIX. Quid est ergo quod adiungit: « Fons autem » ascendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terræ? » Ille quippe fons tanta largitate manans, sicut Nilus Ægypto, posset universæ terræ esse pro pluvia. Quid itaque pro magno commendatum est, antequam plueret fecisse Deum illa gigantia, cum quantum posset adjuvare pluvia, tantum fons irrigans terram? Verum etsi aliquid minus, minora illa fortasse, non tamen nulla nascerentur. An hinc etiam more suo Scriptura tanquam infirmis infirmiter loquitur, et tamen innuit aliquid quod intelligat qui valuerit? Nimirum enim sicut isto die, paulo superius commemorato, significavit unum diem factum a Deo, et tunc Deum fecisse cœlum et terram cum factus est dies, ut quomodo possemus cogitaremus simul omnia Deum fecisse, quamvis superior sex dierum enumeratio velut temporum intervalla ostendisse videretur: ita cum dixisset cum cœlo et terra Deum fecisse omne viride agri antequam esset super terram, et omne fœnum agri ante-

¹ 1 Cor. III, 7. — ² Gen. II, 6.

quam exortum est, addidit: « Nondum enim pluerat Deus » super terram, nec erat homo qui operaretur terram: » tanquam diceret: « Non ea sic fecit Deus, quemadmodum facit nunc talia, cum pluit, et cum operantur homines. » Hæc enim jam per moras temporum fiunt, quæ tunc non erant, cum fecit omnia simul, unde etiam tempora inciperent.

CAPUT VII.

De fonte qui rigabat totam terram. — Semina rerum.

XX. Quod autem sequitur: « Fons autem ascendebat » de terra, et irrigabat omnem faciem terræ¹: » hinc jam, quantum arbitror, intimatur quæ fiant secundum intervalla temporum ex prima illa conditione creaturarum, ubi facta sunt omnia simul. Et recte ab eo cepit elemento, ex quo cuncta genera nascuntur vel animalium, vel herbarum atque lignorum, ut agant temporales numeros suos naturis propriis distributos. Omnia quippe primordia seminum, sive unde omnis caro, sive unde omnia frutecta gignuntur, humida sunt, et ex humore concresecunt. Insunt autem illis efficacissimi numeri, trahentes secum sequaces potentias ex illis perfectis operibus Dei, a quibus in die septimo requievit.

XXI. Verumtamen quis iste sit fons ad irrigandam faciem terræ omnis idoneus, merito quaeritur. Si enim fuit, et obstrusus est vel siccatus, causa quaerenda est. Nunc enim videmus nullum esse fontem, quo irrigetur omnis

¹ Gen. II, 6.

facies terræ. Fortassis ergo peccatum hominum hanc etiam poenam commeruit, ut tanta illius fontis repressa largitas facillimam terris auferret fecunditatem, ut inclementium augetur labor. Posset hoc quamvis nulla id Scriptura narraverit, affirmare humana suspicio, nisi illud occurreret: quod peccatum hominum, cui poena laboris imposita est, post paradisi delicias extitit: paradisi autem habebat prægrandem fontem suum, de quo post diligentius suo loco loquendum est: ex cujus uno capite quatuor magna flumina et nota gentibus manare narrantur. Ubi ergo erat fons iste aut ista flumina, quando ille unus maximus ascendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terræ? Certe enim tunc non Geon, qui dicitur Nilus, unus ex illis quatuor, rigabat Ægyptum, quando fons ascendebat de terra, et non Ægyptum tantum, sed omnem faciem terræ satiabat.

XXII. An primo Deum voluisse credendum est, uno fonte maximo irrigare omnem terram, ut illa quæ in ea principaliter condiderat, accepto humoris adiutorio, jam etiam per temporalia spatia gignerentur, pro suorum generum diversitate etiam diversis numeris dierum; et postea plantato paradiso repressisse illum fontem, multisque fontibus, sicut jam nunc videmus, implevisse terram; de paradisi autem uno fonte quatuor ingentia flumina divisisse; ut et terra cætera creaturarum suarum plena generibus, congruis numeros suorum temporum agentibus, fontes etiam suos haberet ac fluvios; et paradisi loco electiore plantatus, quatuor illa flumina ex capite sui fontis emitteret: aut ex ipso uno fonte paradisi multo largius exundante, prius totam irrigasse terram, atque ad pariendam per temporum numeros genera, quæ in ea sine intervallis temporum creaverat, fecundasse; ac postea repressisse in eo loco aquarum eruptionem vastissimam, ut de diversis

per omnem terram capîbus fluminum ac fontium jam manarent; ac deinde in regione illius fontis, non jam universam terram rigantis, sed memorabiles solos illos quatuor fluvios emittentis, plantasse paradisum, ubi hominem, quem fecerat, collocaret.

CAPUT VIII.

Quæ Scriptura reticet, quatenus conjectando proferre juvat.

XXIII. QUIA enim non omnia scripta sunt, quemadmodum post illam primam rerum conditionem tempora cucurrerint, sequæ secutæ sint administrationes creaturarum, quæ primitus factæ sextoque illo die consummatæ sunt; sed quantum satis iudicavit Spiritus, qui inerat scribenti ea quæ non solum ad factarum rerum notitiam, sed etiam ad futurarum præfigurationem valerent; nescientes conjectamus quid fieri poterit, quod ille non nesciens prætermisit; tantum id conantes pro modulo nostro, quantum adjuvamus, efficere, ne aliqua absurditas vel repugnantia putetur esse in Scripturis sanctis, quæ opinionem lectoris offendat, et dum existimat fieri non potuisse, quæ facta esse Scriptura commemorat, vel resiliat a fide, vel non accedat ad fidem.

CAPUT IX.

Difficultas de fonte terram universam irrigante.

XXIV. PROINDE cum de isto fonte querimus, quomodo id quod dictum est: « Ascendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terræ, » non impossibile videatur, si ea quæ diximus, impossibilia cuiquam videantur, querat ipse aliud, quo tamen verax ista Scriptura monstretur, quæ procul dubio verax est, etiamsi non monstretur. Nam si argumentari voluerit, quo eam falsam esse convincat; aut ipse nulla vera de creaturarum conditione atque administratione dicturus est, aut si vera dixerit, istam non intelligendo falsam putabit: velut si contendat ideo non potuisse uno quantolibet fonte omnem terræ faciem irrigari, quia si montes non irrigabat, non omnem terræ faciem irrigabat, si autem etiam montes rigabat, non erat jam impertitio saginæ, sed diluvii inundatio: quod si terra tunc sic erat, totum mare erat, et nondum discreta erat arida.

CAPUT X.

Fons ille terram totam rigans ut intelligendus.

XXV. Cui respondetur, quia hoc vicibus temporum posset, sicut certo tempore per plana Ægypti Nilus restagnat, et alio tempore ad ripas suas redit: aut si iste nescio

cujus ignotæ ac longinquæ partis mundi aquis et pruinis hyemalibus anniversaria creditur incrementa colligere; quid de Oceani alternis æstibus, quid de quibusdam litoribus, quæ late nudantur fluctibus, vicissimque operiuntur, dici potest? Ut omittam quod de quorundam fontium mira vicissitudine perhibetur, certo annorum intervallo sic eos inundare, ut totam illam regionem rigent, cui alio tempore vix ex altis puteis ad potandum sufficientem præbent aquam. Cur ergo sit incredibile, si ex uno abyssi capite alterna inundatione fluente atque reflente, tunc universa terra rigata est? Quod si ipsius abyssi magnitudinem, ea parte excepta, quod mare dicitur et evidenti amplitudine atque amaris fluctibus terras ambit, in ea sola parte quam reconditis sinibus terra continet, unde se omnes fontes amnesque diversis tractibus venisque distribuunt, et suis quique locis erumpunt, fontem voluit appellare Scriptura, non fontes, propter naturæ unitatem; eumque per innumerabiles vias antrorum atque rimarum ascendentem de terra et ubique dispersitis quasi crinibus irrigantem omnem faciem terræ, non continua specie tanquam maris aut stagni, sed sicut videmus ire aquas per alveos fluminum flexuque rivorum, et eorum excessu vicina perfundere: quis non accipiat nisi qui contentioso spiritu laborat? Potest quippe etiam ita dicta intelligi omnis terræ facies irrigata, quemadmodum dicitur, omnis vestis facies colorata, etiamsi non continuatim, sed maculatim fiat: præsertim quia tunc in novitate terrarum, etsi non omnia, plura tamen plana fuisse credibile est, quo latius possent erumpentia fluenta dispergi atque distendi.

XXVI. Quapropter de istius fontis magnitudine vel multitudine, qui sive unam habuit alicunde eruptionem, sive propter aliquam in terræ occultis sinibus unitatem,

unde omnes aquæ super terram scatent omnium fontium magnorum atque parvorum, unus fons dictus est, per omnes dispersiones suas ascendens de terra et irrigans omnem faciem terræ: sive etiam, quod est credibilis, quia non ait: Unus fons ascendebat, sed ait: « Fons autem ascendebat de terra, » pro numero plurali posuit singularem, ut sic intelligamus fontes multos per universam terram loca vel regiones proprias irrigantes, sicut dicitur miles, et multi intelliguntur, sicut dicta est locusta et rana in plagis, quibus Ægyptii percussi sunt, cum esset innumerabilis locustarum numerus et ranarum¹; jam non diutius laboremus.

CAPUT XI.

Rerum creationem primam factam esse sine temporis mora: administrationem non ita.

XXVII. SED illud etiam atque etiam consideremus, utrum possit nobis per omnia constare sententia, qua dicebamus aliter operatum Deum omnes creaturas prima conditione, a quibus operibus in die septimo requievit; aliter istam earum administrationem, qua usque nunc operatur: id est, tunc omnia simul sine ullis temporarium morarum intervallis, nunc autem per temporum moras, quibus videmus sidera moveri ab ortu ad occasum, cælum mutari ab æstate ad hyemem, germina certis dierum momentis pullulare, grandescere, virescere, arescere. Animalia quoque statutis temporum metis et cursibus et concipi, et perfici, et nasci, et per ætates

¹ Psal. cxv, 34.

usque in senium mortemque decurrere, et cætera hujusmodi temporalia. Quis enim operatur ista nisi Deus, etiam sine ullo tali suo motu? Non enim et ipsi accidit tempus. Inter illa ergo opera Dei, a quibus requievit in die septimo, et ista quæ usque nunc operatur, quemdam Scriptura interponens suæ narrationis articulum, commendavit se illa explicasse, et cœpit jam ista contexere. Illorum explicatorum commendatio sic facta est: « Hic est liber » creaturæ cœli et terræ, cum factus est dies, fecit Deus » cœlum et terram, et omne viride agri antequam esset » super terram, et omne fœnum agri antequam exorire- » tur. Non enim pluerat Deus super terram, nec erat » homo qui operaretur terram. » Istorum autem contextio sic cœpit: « Fons autem ascendebat de terra, et » irrigabat omnem faciem terræ. » Ab hac commemoratione fontis hujus, et deinceps ea quæ narrantur, per moras temporum facta sunt, non omnia simul.

CAPUT XII.

Opera Dei sub triplici consideratione.

XXVIII. Cum ergo aliter se habeant omnium creaturarum rationes incommutabiles in Verbo Dei, aliter illa ejus opera a quibus in die septimo requievit, aliter ista quæ ex illis usque nunc operatur; horum trium hoc quod extremum posui, nobis utcumque notum est per corporis sensus et hujus consuetudinem vitæ. Duo vero illa remota a sensibus, et ab usu cogitationis humanæ, prius ex divina auctoritate credenda sunt; deinde per hæc quæ nota sunt utcumque noscenda, quanto quisque magis mi-

nusve potuerit pro suæ capacitatis modo divinitus adjunctus internis æternisque rationibus ut possit.

CAPUT XIII.

Omnia antequam fierent, in Sapientia Dei.

XXIX. De primis ergo illis divinis incommutabilibus æternisque rationibus, quoniam ipsa Dei Sapientia, per quam facta sunt omnia, prius quam fierent, ea noverat, sic Scriptura testatur: « In principio erat Verbum, et » Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, hoc » erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta » sunt, et sine ipso factum est nihil¹. » Quis ergo tam sit demens, ut dicat non ea Deum fecisse, quæ noverat? Porro si noverat, ubi nisi apud ipsum, apud quem Verbum erat, per quod facta sunt omnia? Nam si extra se ipsum ea noverat, quis eum docuerat? « Quis enim cog- » novit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit, » aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex » ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia². »

XXX. Quanquam et ea quæ sequuntur in Evangelio, satis asserant istam sententiam; adjungit enim Evangelista et dicit: « Quod factum est, et in illo vita est, et » vita erat lux hominum³. » Quia scilicet rationales mentes, in quo genere homo factus est ad imaginem Dei, non habent veram lucem suam, nisi ipsum Verbum Dei, per quod facta sunt omnia, cujus participes esse poterunt ab omni iniquitate et errore mundatæ.

¹ Joan. 1, 1-3. — Rom. xi, 34-36. — ² Joan. 1, 4.

CAPUT XIV.

Illud ex Joanne, Quod factum est, etc., quomodo distinguendum.

XXXI. Non ergo ita pronuntiari oportet, quod factum est in illo, vita est, ut subdistingamus, « Quod factum est in illo, » et deinde inferamus, vita est. Quid enim non in illo factum est, cum commemoratis multis etiam terrenis creaturis, dicatur in Psalmo : « Omnia in sapientia fecisti¹ : » dicat et Apostolus : « Quoniam in ipso condita sunt omnia in cœlo et in terra, visibilia et invisibilia². » Consequens ergo erit, si ita distinxerimus, ut et ipsa terra, et quæcumque in ea sunt, vita sint. Quæ cum absurde dicantur omnia vivere, quanto absurdius ut etiam vita sint? Præsertim quia distinguit de quali vita loquatur, cum addit : « Et vita erat lux hominum. » Sic ergo distinguendum est, ut cum dixerimus : « Quod factum est, » deinde inferamus, « In illo vita est : » non in se scilicet, hoc est in sua natura, qua factum est, ut conditio creaturae sit; sed in illo vita est, quia omnia quæ per ipsum facta sunt, noverat antequam fierent, ac per hoc non sicut creatura quam fecit, sed sicut vita et lux hominum, quod est ipsa Sapientia, et ipsum Verbum unigenitus Dei Filius. Eo modo ergo in illo vita est quod factum est, quomodo dictum est : « Sicut habet Pater vitam in se, » metipso, sic dedit Filio habere vitam in semetipso³. »

XXXII. Nec prætermittendum est, quod emendatores codices habent, quod factum est, in illo vita « erat, » ut

¹ Psal. cxi, 2f. — ² Coloss. 1, 16. — ³ Joan. v, 26.

sic intelligatur, vita « erat, » quomodo in principio « erat » Verbum, et Verbum « erat » apud Deum, et Deus « erat » Verbum. Quod ergo factum est, jam vita « erat » in illo, et vita non qualiscumque; nam et pecora dicuntur vivere, quæ frui non possunt participatione sapientiæ; sed vita erat lux hominum. Mentis quippe rationales purgatæ gratia ejus, possunt pervenire ad ejusmodi visionem, qua nec superius quidquam sit nec beatius.

CAPUT XV.

Omnia qualis vita sunt in Deo.

XXXIII. Sed etiamsi hoc legamus et intelligamus : « Quod factum est, in illo vita est, » manet ista sententia, ut id quod per ipsum factum est, vita esse in illo intelligatur, in qua vita vidit omnia, quando fecit; et sicut vidit, ita fecit : non præter se ipsum videns, sed in se ipso ita enumeravit omnia quæ fecit. Nec alia visio ipsius et Patris, sed una, sicut una substantia. Nam et in libro Job ita ipsa Sapientia, per quam facta sunt omnia, prædicatur : « Sapientia vero, inquit, unde inventa est, » vel quis sit locus scientiæ? Ignorat mortalis viam ejus, nec invenietur in hominibus. » Et paulo post; « Audi- » vimus, inquit, ejus gloriam, Dominus commendavit » viam ejus, et ipse novit locum ejus. Ipse enim omne » quod est sub cœlo perfecit, et novit quæ sunt in terra, » omnia quæ fecit : ventorum libramenta, aquæ men- » suras quando fecit, sicut vidit enumeravit¹. » His atque hujusmodi testimoniis probatur quod hæc omnia, prius

¹ Job. xxviii, 12, 13; et 22-27.

quam fierent, erant in notitia facientis. Et utique ibi meliora, ubi veriora, ubi æterna et incommutabilia. Quantum sufficere debeat ut quisque noverit, vel inconcusse credat, quod Deus hæc omnia fecerit: non opinor eum esse tam excordem, ut Deum quæ non noverat fecisse arbitretur. Porro si noverat ea, prius quam faceret ea, profecto prius quam fierent, apud illum erant eo modo nota, quo sempiternæ atque incommutabiliter vivunt, et vita sunt: facta autem eo modo, quo unaquæque creatura in genere suo est.

CAPUT XVI.

Deum facilius mente percipimus quam creaturas.

XXXIV. QUAMVIS ergo illa æterna incommutabilisque natura, quod Deus est, habens in se ut sit, sicut Moysi dictum est: «Ego sum qui sum¹»; longe scilicet aliter quam sunt ista quæ facta sunt: quoniam illud vere ac primitus est, quod eodem modo semper est, nec solum non commutatur, sed commutari omnino non potest; nihil horum quæ fecit existens, et omnia primitus habens, sicut ipse est. Neque enim ea faceret, nisi ea nosset antequam faceret, nec nosset nisi videret, nec videret nisi haberet, nec haberet ea quæ nondum facta erant, nisi quemadmodum est ipse non factus. Quamvis, inquam, illa substantia ineffabilis sit, nec dici utcumque homini per hominem possit, nisi usurpatis quibusdam locorum ac temporum verbis, cum sit ante omnia tempora et ante omnes locos: tamen propinquior nobis est qui fecit, quam multa quæ

¹ Exod. iii, 14.

facta sunt. « In illo enim vivimus, et movemur, et sumus¹: » istorum autem pleraque remota sunt a mente nostra propter dissimilitudinem sui generis, quoniam corporalia sunt; nec idonea est ipsa mens nostra, in ipsis rationibus quibus facta sunt, ea videre apud Deum, ut per hoc sciamus quot et quanta qualiaque sint, etiamsi non ea videamus per corporis sensus. Remota quippe sunt et a sensibus corporis nostri, quoniam longe sunt, vel interpositis aut oppositis aliis a nostro intuitu tactuque separantur. Ex quo fit, ut major ad illa inveniendi sit labor, quam ad illum a quo facta sunt, cum sit incomparabili felicitate præstantius illum ex quantalacumque particula pia mente sentire, quam illa universa comprehendere. Unde recte culpantur in libro Sapientiæ inquisitores hujus sæculi: « Si enim tantum, inquit, potuerunt valere, ut » possent æstimare sæculum, quomodo ejus Dominum » non facilius invenerunt? » Ignota enim sunt fundamenta terræ oculis nostris, et qui fundavit terram, propinquat mentibus nostris.

CAPUT XVII.

Ante sæcula, a sæculo, in sæculo.

XXXV. JAM nunc consideremus ea quæ fecit Deus omnia simul, a quibus in die sexto consummatis requievit in septimo, postea consideraturi opera ejus, in quibus usque nunc operatur. Ipse enim ante sæcula: a sæculo autem ea dicimus, ex quo cepit sæculum, sicut ipsum mundum: in sæculo autem, sicut ea quæ nascuntur in

¹ Act. xvii, 28. — ² Sap. xiii, 9.

mundo. Cum ergo Scriptura dixisset : « Omnia per ipsum » facta sunt, et sine ipso factum est nihil ; » paulo post ait : « In hoc mundo erat, et mundus per ipsum factus » est¹. » De hoc opere Dei alio loco scriptum est : « Qui » fecisti mundam de materia informi². » Hic mundus plerumque cœli et terræ nomine nuncupatur, sicut jam commemoravimus, quæ Scriptura dicit Deum fecisse, cum factus est dies : de quibus verbis jam, quantum visum est, disputavimus, quemadmodum congruat conditioni mundi hujus, et quod sex diebus consummatus est cum omnibus quæ in eo sunt, et quod tunc factus, cum factus est dies, ut et illud congruat quod creavit omnia simul³.

CAPUT XVIII.

Creaturæ plures nobis ignotæ. Qua ratione a Deo et ab Angelis noscuntur. — Cognitio matutina et vespertina.

XXXVI. Hæc universe Dei creaturæ multa non novimus, sive quæ in cœlis sunt altius, quam ut noster sensus ea possit attingere; sive quæ in regionibus terrarum fortassis inhabitabilibus; sive quæ deorsum latent, vel in profundo abyssi, vel in occultis sinibus terræ. Hæc igitur antequam fierent, utique non erant. Quomodo ergo Deo nota erant quæ non erant? Et rursus quomodo ea faceret, quæ sibi nota non erant? Non enim quidquam fecit ignorans. Nota ergo fecit, non facta cognovit. Proinde antequam fierent, et erant, et non erant : erant in Dei scien-

¹ Joan. 1, 3. — ² Sap. xi, 18. — ³ Eccli. xvii, 1.

tia, non erant in sua natura. Ac per hoc factus est dies ille cui utroque modo innotescerent, et in Deo et in seipsis : illa velut matutina sive diurna cognitione, hæc vero velut vespertina. Ipsi autem Deo non audeo dicere alio modo innotuisse, cum ea fecisset, quam illo quo ea noverat ut faceret, apud quem non est commutatio, nec momenti obumbratio¹.

CAPUT XIX.

Angeli Dei nuntii mysterium regni cœlorum noverunt a sæculis.

XXXVII. Nox sane propter inferiorum scientiam nuntiis indiget, quasi per eos fiat scientior : sed illo simplici ac mirabili modo novit omnia stabilius atque incommutabiliter. Habet autem nuntios propter nos et propter ipsos, quia illo modo Deo parere et assistere, ut eum de inferioribus consulant, ejusque supernis præceptis et justis obtemperant, bonum est eis in ordine propriæ naturæ atque substantiæ. Nuntii autem græcè ἀγγελοι dicuntur, quo nomine generali universa illa superna civitas nuncupatur, quem primum diem conditum existimamus.

XXXVIII. Nam nec illud eos latuit mysterium regni cœlorum, quod opportuno tempore revelatum est pro salute nostra, quod ex hac peregrinatione liberati, eorum cœtati jungamur. Neque enim hoc ignorarent, quandoquidem ipsum semen, quod opportuno tempore advenit, per ipsos¹ dispositum est in manu mediatoris, id est, in ejus potestate, qui Dominus eorum est, et in forma Dei

¹ Jac. 1, 17. — ² 2. Retract. xxiv.

et in forma servi¹. Dicit item Apostolus : « Mihi minimo » omnium Sanctorum data est gratia hæc, annuntiare in » gentibus investigabiles divitias Christi, et illuminare » quæ sit dispensatio sacramenti, quod fuit absconditum » a sæculis in Deo, qui universa creavit, ut innotesceret » Principibus et Potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam » multiformis sapientia Dei, secundum propositum sæ- » culorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro². » Sic ergo fuit hoc absconditum a sæculis in Deo, ut tamen innotesceret Principibus et Potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei, quia ibi primitus Ecclesia, quo post resurrectionem et ista Ecclesia congreganda est, ut simus æquales Angelis Dei³. Illis ergo a sæculis innotuit; quia omnis creatura non ante sæcula, sed a sæculis. Ab ipsa enim exorta sunt sæcula, et ipsa a sæculis, quoniam initium ejus initium sæculorum est : « Unigenitus autem ante sæcula, per quem facta sunt » sæcula⁴. » Ideoque ex persona Sapientiae : « Ante sæ- » cula, inquit, fundavit me⁵; » ut in ea faceret omnia, cui dictum est : « Omnia in Sapientia fecisti⁶. »

XXXIX. Quod autem non in Deo tantum innotescit Angelis, quod absconditum est, verumetiam hic eis apparet, cum efficitur atque propalatur idem Apostolus ita testis est : « Et sine dubio, inquit, magnum est pietatis » sacramentum, quod manifestatum est in carne, justi- » ficatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædica- » tum est in gentibus, creditum est in mundo, assump- » tum est in gloria⁷. » Et, nisi fallor, mirum est si non omnia quæ dicitur Deus tanquam ad præsens tempus cognoscere, ideo dicitur, quia cognosci facit, sive ab Angelis, sive ab hominibus. Modus quippe iste lo-

¹ Gal. iii, 19. — ² Eph. iii, 8-10. — ³ Matth. xxii, 30. — ⁴ Heb. i, 2. — ⁵ Prov. viii, 23. — ⁶ Psal. ciii, 24. — ⁷ i Tim. iii, 16, 17.

cutionis cum per efficientem id quod efficitur significatur, creber est in Scripturis sanctis : maxime cum de Deo aliquid dicitur, quod ei ad proprietatem locutionis non convenire præsidens mentibus nostris ipsa veritas clamat.

CAPUT XX.

Deum ad huc operari.

XL. JAM nunc ergo discernamus opera Dei, quæ usque nunc operatur, ab illis operibus a quibus in die septimo requiævit. Sunt enim qui arbitrentur tantummodo mundum ipsum factum a Deo, cætera jam fieri ab ipso mundo, sicut ille ordinavit, et jussit; Deum autem ipsum nihil operari. Contra quos profertur illa sententia Domini : « Pa- » ter meus usque nunc operatur. » Et ne quisquam putaret apud se illum aliquid operari, non in hoc mundo : « Pa- » ter in me manens, inquit, facit opera sua, et sicut Pa- » ter suscitavit mortuos et vivificavit, sic et Filius quos vult » vivificat¹. » Deinde quia non solum magna atque præcipua, verumetiam ista terrena et extrema ipse operatur, ita dicit Apostolus : « Stulte tu quod seminas non vivifi- » catur, nisi moriatur; et quod seminas, non corpus » quod futurum est seminas, sed nudum granum fere » tritici, aut alicujus cæterorum, Deus autem dat illi » corpus quomodo voluerit, et unicuique seminum pro- » prium corpus². » Sic ergo credamus, vel si possumus etiam intelligamus usque nunc operari Deum, ut si conditis ab eo rebus operatio ejus subtrahatur, intercidant.

¹ Joan. v, 17. — ² i Cor. xv, 36-38.

XLII. Sed plane si aliquam creaturam sic eum nunc instituire putaverimus, ut genus ejus primæ illi conditioni non inseruerit, aperte contradicimus dicenti Scripturæ, quod consummaverit omnia opera sua in die sexto¹. Secundum illa enim genera rerum, quæ primum condidit, nova eum multa facere, quæ tunc non fecit, manifestum est. Novum autem genus instituire credi recte non potest, quoniam tunc omnia consummavit. Movet itaque occulta potentia universam creaturam suam, eoque motu illa versata, dum Angeli jussa perficiunt, dum circumcunt sidera, dum alternant venti, dum abyssus aquarum lapsibus et diversis etiam per aërem conglobationibus agitatur, dum vireta pullulant, suaque semina evolvunt, dum animalia gignuntur, varioque appetitu proprias vitas agunt, dum iniqui justos exercere permittuntur, explicat sæcula, quæ illi cum primum condita est tanquam plicata indiderat: quæ tamen in suos cursus non explicarentur, si ea ille qui condidit, provido motu administrare cessaret.

CAPUT XXI.

Omnia gubernari divina providentia.

XLII. **ADMONERI** autem nos oportet iis, quæ in tempore formantur atque nascuntur, quomodo ista considerare debeamus. Non enim frustra de Sapientia scriptum est, quod amatoribus suis ostendit se in viis hilariter, et in omni providentia occurrit illis². Nec omnino audiendi sunt, qui putaverunt sublimes quidem mundi partes, id est, a confinio corpulentioris aëris hujus et supra, divina provi-

¹ Gen. ii, 2. — ² Sap. vi, 17.

dentia gubernari: hanc autem imam partem terrenam et humidam, aërisque hujus vicinioris qui terrarum et aquarum exhalationibus humescit, in quo venti nubesque consurgunt, casibus potius et fortuitis motibus agitari. Contra hos enim loquitur Psalmus, qui cum explicasset laudem cœlestium, se etiam ad ista inferiora convertit, dicens: « Laudate Dominum de terra, dracones et omnes » abyssi: ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, quæ faciunt verbum ejus¹. » Nihil enim tam videtur casibus volvi, quam omnes istæ procellosæ ac turbulentæ qualitates, quibus cœli hujus inferioris, quod non immerito etiam terræ nomine deputatum est, facies variatur et vertitur. Sed cum addidit: « Quæ faciunt verbum ejus; » satis ostendit earum quoque rerum ordinem divino subditum imperio, latere nos potius quam universitatis deesse nature. Quid autem ore suo Salvator, cum dicit unum passerem non cadere in terram sine Dei voluntate², et quod fœnum agri post paululum mittendum in clibanum³, ipse tamen vestiat, nonne confirmat non solum totam istam mundi partem rebus mortalibus et corruptibilibus deputatam, verumetiam vilissimas ejus adjectissimasque particulas divina providentia regi?

CAPUT XXII.

Argumenta divinæ providentiæ.

XLIII. Et certe isti qui hoc negant, nec sanctis Eloquis tantæ auctoritatis acquiescunt, si in hac mundi parte, quam putant fortuitis motibus perturbari, potius quam

¹ Psal. cxlviii, 7, 8. — ² Matth. x, 29. — ³ Id. vi, 30.

sapientia divinæ summitatis regi, et ut hoc quasi probent, gemino abutuntur argumento, vel quod supra commemoravi de inconstantia tempestatum, vel de felicitatibus atque infelicitatibus hominum, quod non pro vite meritis accidunt, viderent tantum ordinem, quantus in membris carnis cujuslibet animantis apparet, non dico medicis, qui hæc propter artis suæ necessitatem diligenter patefacta et dinumerata rimati sunt, sed cuivis mediocri cordis et considerationis homini; nonne clamarent, ne puneto quidem temporis Deum, a quo est omnis mensurarum modus, omnis parilitas numerorum, omnis ordo ponderum, ab ejus gubernatione cessare? Quid ergo absurdius, quid insulsius sentiri potest, quam eam totam esse vacuam nutu et regimine providentiæ cujus extrema et exigua videas tanta dispositione formari, ut aliquando attentius cogitata ineffabilem incutiant admirationis horrorem? Et cum animæ natura naturæ corporis antecellat, quid est dementius quam putare nullum esse divinæ providentiæ judicium de moribus hominum, cum in eorum carne tanta ejus solertiæ clareant et demonstrentur indicia? Sed quia hæc minima in promptu sunt sensibus nostris, et ea facile investigamus, elucet in eis ordo rerum: at illa quorum ordinem videre non possumus, inordinata arbitrantur qui esse non putant, nisi quod videre possunt, aut si putant, tale aliquid putant, quale videre consueverunt.

CAPUT XXIII.

Quomodo Deus omnia simul creaverit, et nunc usque operetur.

XLIV. Nos autem, quorum gressus, ne in illam peruersitatem incidamus, eadem divina providentia per sanctam Scripturam regit, ex ipsis quoque operibus Dei eodem adjuvante indagare conemur ubi hæc simul creaverit, cum a consummatis suis operibus requievit, quorum species per ordinem temporum usque nunc operatur. Consideremus ergo cujuslibet arboris pulchritudinem in robore, ramis, frondibus, pomis: hæc species non utique repente tanta ac talis est exorta, sed quo etiam ordine novimus. Surrexit enim a radice, quam terræ primum germen infixit; atque inde omnia illa formata et distincta creverunt. Porro illud germen ex semine: in semine ergo illa omnia fuerunt primitus, non mole corporæ magnitudinis, sed vi potentiaque causali. Nam illa magnitudo, copia terræ humorisque congesta est. Sed illa in exiguo grano mirabilior præstantiorque vis est, qua valuit adjacens humor commixtus terræ tanquam materies verti in ligni illius qualitatem, in ramorum diffusionem, in foliorum viriditatem, ac figuram, in fructuum formas et opulentiam, omniumque ordinatissimam distinctionem. Quid enim ex arbore illa surgit aut pendet, quod non ex quodam occulto thesauro seminis illius extractum atque depromptum est? At illud semen ex arbore, licet non illa sed altera, atque illa rursus ex altero semine. Aliquando autem et arbor ex arbore, cum surculus demitur atque plantatur.

Ergo et semen ex arbore, et arbor ex semine, et arbor ex arbore. Semen autem ex semine nullo modo, nisi arbor interveniat prius. Arbor vero ex arbore, etiamsi semen non interveniat. Alternis igitur successionebus alterum ex altero, sed utrumque ex terra, nec ex ipsis terra: prius igitur eorum parens terra. Sic et animalia, potest incertum esse, utrum ex ipsis semina, an ipsa ex seminibus; quodlibet tamen horum prius, ex terra esse certissimum est.

XLV. Sicut autem in ipso grano invisibiliter erant omnia simul, quæ per tempora in arborem surgerent: ita ipse mundus cogitandus est, cum Deus simul omnia creavit, habuisse simul omnia quæ in illo et cum illo facta sunt, quando factus est dies; non solum cælum cum sole et luna et sideribus, quorum species manet motu rotabili, et terram et abyssos, quæ velut inconstantes motus patiuntur, atque inferius adjuncta partem alteram mundo conferunt; sed etiam illa quæ aqua et terra produxit potentialiter atque causaliter, prius quam per temporum moras ita exorientur, quomodo nobis jam nota sunt in eis operibus, quæ Deus usque nunc operatur.

XLVI. Quæ cum ita sint, « Hic est liber creaturæ cœli » et terræ; cum factus est dies, fecit Deus cælum et » terram, et omne viride agri antequam esset super terram, » et omne fœnum agri antequam exortum est¹: » non sic quomodo facit opere, quo nunc usque operatur per pluviam et hominum agriculturam; ad hoc enim adjunctum est: « Non enim pluerat Deus super terram, nec erat homo » qui operaretur terram²: » sed illo modo quo creavit omnia simul, senarioque dierum numero consummavit, cum diem quem fecit, eis quæ fecit, sexies presentavit, non alternante spatio temporaliter, sed ordinata cognitione

¹ Gen. II, 4. — ² Ibid. 5.

causaliter. A quibus operibus in die septimo requievit, etiam suam requiem ejusdem diei notitiæ gaudioque præbere dignatus: et ideo non eum in quolibet opere suo, sed in sua requie benedixit et sanctificavit. Unde nullam ulterius creaturam instituens, sed ea quæ omnia simul fecit, administratorio actu gubernans et movens, sine cessatione operatur, simul et requiescens et operans, sicut jam ista tractata sunt. Quorum operum ejus quæ usque nunc operatur, per volumina temporum explicandorum, velut exordium narrandi sumens, ait Scriptura: « Fons autem » ascendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terræ¹. » De quo fonte quia diximus quod dicendum putavimus, ea quæ sequuntur ab alio consideremus exordio.

¹ Gen. II, 6.